

Authors of the publication notes that in the distant future, Ukraine has become in a «living space» for German people and the local community assigned the role poorly educated society, which must serve the «Aryan race». This was the strategic objective of the Nazi occupation of our country. However, there were purely tactical approaches to achieve this goal. They predicted a full-scale economic exploitation of Ukraine, hence pumping of raw agricultural products and livestock. In addition to the local society's responsibility to maintain the occupation administration and police formation CGS everything necessary for their full and effective functioning of their bodies, offices and agencies. Therefore, an important area of occupation policy became systematic measures in the field of taxation of the local population.

Tax Policy occupation administration CGS aimed at maximum economic exploitation seized the country. To implement this task, working both local and German authorities in the organizational structure were created accountants.

Tax policy occupation administration CGS aimed at maximum economic exploitation seized the country. To implement this task, working both local and German authorities in the organizational structure were created accountants.

Keywords: taxes, fees, occupation administration, Reichskommissariat «Ukraine».

До редакції надійшла 17.09.2014.

УДК [061.2: 338.48 – 6:908] (477.83/.86) «1924/1939»

© **Борис Білецький**
(Чернівці),

© **Анатолій Коцур**
(Київ)

ТОВАРИСТВО «ПЛАЙ»: ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ УТВОРЕННЯ)

У статті зроблена спроба дослідити історію зародження і розвиток товариства «Плай» та перетворення його в координуючий орган туристично-краєзнавчої діяльності в Галичині в контексті вітчизняної історії ХХ – поч. ХХІ ст. Товариство «Плай», долаючи фінансово-матеріальні та політичні труднощі, за період своєї роботи відпрацювало численні форми й методи популяризації й пропаганди української історії, природи й культури засобами туристично-краєзнавчої діяльності. Досвід товариства переконливо засвідчує необхідність координації діяльності окремих любителів туризму та мандрівництва, зосередження зусиль, скерованих на вивчення рекреаційного та пізнавального потенціалу рідного краю. Різноманітна діяльність товариства «Плай» довела, що одним з головних чинників освіти молоді є пізнання та збереження природи рідного краю, поєднання фізичного розвитку з патріотичним і екологічним вихованням.

Ключові слова: краєзнавча туристика, рідний край, екскурсії краєзнавців, молодіжні товариства, публікації в пресі, музеї.

В сучасних умовах, коли гостро стоїть питання національного та культурного відродження, дальшого розвитку і зміцнення Української держави, виховання національно свідомих і високоінтелектуальних громадян, виключна роль у цих процесах належить громадським організаціям загалом і молодіжним зокрема, покликаним виховувати активних, соціально компетентних, орієнтованих на здоровий спосіб життя і самовдосконалення її будівничих. Цими проблемами стурбована українська громадськість, ними зайнята значна частина українських вчених. Серед них можна, насамперед, назвати таких, як А. Блажкевич, О. Вацеба, М. Гуйванюк, Ю. Жданович, І. Крип'якевич, Ю. Луцький, І. Піддубний, Б. Савчук, І. Шумський [2] та ін.

У цьому контексті заслуговує на увагу досвід діяльності, набутий українськими молодіжними організаціями в галузі туристично-краєзнавчої роботи, координуючу роль серед яких відіграло товариство «Плай». Такий досвід вимагає вивчення, узагальнення і застосування у практиці виховання підростаючого покоління.

Важливою передумовою виникнення товариства «Плай» стала давня і багата традиціями діяльність місцевих товариств і аматорів пізнавального мандрівництва та краєзнавчої туристики. Вже у першій половині ХІХ ст. завдяки діяльності таких активних і дійових прихильників туризму, як Я. Головацький, І. Франко, Б. Барвінський, І. Свенціцький, І. Крип'якевич, відбувалися організовані

туристичні походи й екскурсії [4]. Проте діяли ці осередки розрізнено, без належної координації, а екскурсії та мандрівки часто проводилися без відповідної попередньої наукової підготовки тощо. Це негативно позначалося на їх якості, через що туризм, здебільшого, мав розважальний і спортивний, аніж краєзнавчо-пізнавальний характер. У газеті «Діло» про причини таких явищ зазначалося, що «туристичний рух має в нас багато прихильників, але відчутним є брак організації».

Вирішити дану проблему можна було лише спільними зусиллями аматорів туристично-краєзнавчої практики та громадськості, завдяки котрим у жовтні 1924 р. було засновано туристично-краєзнавче товариство «Плай» як центральний координуючий орган у справі організації крайового туризму в Галичині. Проте до реалій була ще довга і складна дорога, пов'язана з об'єктивними і суб'єктивними обставинами. Його фундаторами стали відомі краєзнавці й історики І. Крип'якевич [3], Б. Януш, Є. Пеленський та Ю. Полянський [4], які втілювали в життя ідеї «класиків» галицького краєзнавства – І. Франка, М. Грушевського, С. Рудницького, В. Кубійовича, І. Крип'якевича, О. Степанів, І. Теслі, Ю. Целевича, Б. Заклинського та інших постатей краю XVIII–XX ст. [5].

Першим головою товариства «Плай» обрали авторитетного адвоката і громадського діяча В. Старосольського [1]. Діяльність засновників товариства суттєво полегшувалася тим, що всі вони мали значний досвід спільної роботи в даній галузі. У 1921–1923 рр. вони як співорганізатори «Плаю» співпрацювали у рамках «Кружка любителів Львова». Разом із тим вони були давніми та добрими знайомими ще зі студентських часів [13].

«Кружок любителів Львова», головою якого був І. Крип'якевич, виник восени 1921 р. Його члени ставили за мету плекати любов до рідного краю через поширення знання його історії, старовини й культури живим словом, письмом у пресі й окремими виданнями. Гурток організовував екскурсії містом та його околицями до 1923 р., коли був розігнаний польською поліцією. Але напрацьовані методи роботи, форми збирання і популяризації краєзнавчого матеріалу стали фундаментом гуртка, на якому його члени у 1924 р. і створили першу значну організацію – краєзнавчо-туристичне товариство «Плай». Останнє, за даними А. Блажкевича, мало п'ять філій у містах Стрий, Самбір, Перемишль, Тернопіль і Коломия [2] та дві

спортивні секції [9]. Це була одна із спроб галицьких краєзнавців виробити комплексний підхід до організації краєзнавства та туризму.

Метою діяльності «Плаю» було «дослідження рідного краю та інших земель, розповсюдження зібраних про них відомостей, накопичення й опрацювання наукових та туристичних матеріалів» [2]. Зокрема, вже в першому номері часопису «Туристика і краєзнавство» І. Крип'якевич зазначив, що основним завданням товариства «Плай» є обґрунтування в туристичній справі місця наукового краєзнавства. Останнє дасть змогу більше популяризувати тури чи прогулянки по всій Галичині. Актуальність цього завдання було обґрунтовано І. Крип'якевичем у тому, що посилюється зацікавлення охочих до мандрівок долиною Прута у Чорногорах, зростає кількість відвідувачів у Горганах, Бескидах, Поділлі й Розточчі, більш інтенсивно буде використовуватися історична спадщина Волині та Підляшшя, в містах Звенигород, Зборів, княжий Галич в с. Крилос [6].

У середині листопада статут «Плаю» затвердили воєводські власті, що дозволяло розпочати організаційну роботу товариства. Насамперед головний відділ товариства сформував лекційну комісію (викладову), а також комісію для підготовки екскурсій. А вже 23 листопада 1924 р. відбулося перше засідання екскурсійної комісії, на якому були розглянуті плани організації прогулянок Львовом та його околицями.

У попередні роки ареал проведення прогулянкового мандрівництва був обмеженим – природничі мандрівки скеровувалися майже завжди у гори. Поза увагою залишалися такі цікаві, з точки зору історичного погляду, місцевості як Звенигород, Тереховля, Жовква, Олесько, давні замки та монастирі, Бескид та Горгани, майже не практикувалися локальні прогулянки до найближчих околиць сіл і містечок. Натомість, статут «Плаю» передбачав поширення діяльності Товариства на всю територію Львівського, Тернопільського, Станіславського і Краківського воєводств. Він декларував не тільки дослідження рідного краю та інших земель, а й повідомляв про наміри вивчати й охороняти пам'ятки історії, культури та природних форм, збирати й зберігати різноманітні предмети старовини, зразки народного мистецтва та народних промислів, а також видавати часописи та утримувати бібліотеки з царини краєзнавства і туризму [4].

Насамперед Товариство активно зайнялося розробкою планів туристсько-екскурсійної

діяльності, вбачаючи головним своїм завданням ініціювання та ведення прогулянок і пропаганду туристики, спрямування прогулянок у цікаві під краєзнавчим оглядом околиці та місцевості, ведення курсів з обсягу мандрівництва, які для членів товариства ставали періодичними. Так, вже в другому номері часопису «Туристика й краєзнавство» був розміщений цікавий матеріал про спелеологічні ресурси Галичини в селах Ісаків, Чортовець (повіт Городенка), Слобода, Рунгури (повіт Коломия) [11], а в третьому – про історію створення в Галичині національних парків та резерватів. Зокрема, необхідність тут створення останніх, як нових природоохоронних об'єктів, відображена в задумі малого резервату Данцижка, що в Чорногорі. На думку авторів це дозволило б уникнути зменшення в Українських Карпатах площ жерепу – гірської сосни, яка поширена на висоті 1300–1800 м н. р. м. Також про серйозність намірів Товариства засвідчує той факт, що воно відразу ж приступило до збору фізіографічних, антропо- і етнографічних матеріалів, необхідних для впровадження екскурсійних маршрутів. Їхні розробки накопичувалися у окремому відділі бібліотеки, заснованій Товариством. Планувалося збирати матеріали і під час мандрівок рідним краєм. У зимовий період, коли туристичне життя було менш активним, «Плай» мав намір проводити лекції з теорії мандрівництва, історії Львова та Галичини, організовувати екскурсії музеями міста [4].

Засновники товариства проводили доволі активну організаційну роботу. Протягом двох неповних місяців від часу заснування «Плаю» в 1924 р. головний відділ краєзнавчої організації провів шість засідань, на яких було детально обговорено плани на туристський сезон 1925 р., а також інші поточні справи. Їм передувала 24 жовтня 1924 р. (напередодні офіційного заснування товариства) перша екскурсія краєзнавців Львова з метою уточнення маршруту, що пролягав околицями міста від гори князя Лева через Кайзервальд і Янчаків на Прогулянку [5]. 2 листопада по цих же місцях відбулася велика прогулянка для всіх бажаючих. Надалі, протягом жовтня 1924 р. – квітня 1925 р., «Плай» організував 14 екскурсій.

Після підготовки повного циклу тематично взаємопов'язаних екскурсій, які охоплювали основний простір Львова, проводилися систематичні щонедільні екскурсії. Об'єктами огляду серед іншого були руїни княжого Львова, Медова Печера, Кайзервальд, Личаків, Чортівська Скеля, Кривчичі та ін. Найчастіше

обов'язки гίδα-провідника виконував один з фундаторів «Плаю», активний член товариства, який був розробником цих маршрутів і знав їх до найменших деталей, Іван Крип'якевич.

Як і планувалось при розробці маршрутів екскурсій, мандрівки стали важливим джерелом збирання цінних краєзнавчих матеріалів. Вони засвідчили, що у одному з найстаріших сіл Кривчичах (неподалік Львова) проходив Глинянський шлях, яким ішли до Львова не тільки торговельні каравани, а й різні воєнні походи. За їхніми даними в 1648 р. личаківські узгір'я обсадили козацькі війська. Гетьман Б. Хмельницький мав свою квартиру при Личаківській (глинянській) вулиці, по правій стороні, ідучи з міста, за церквою св. Петра і Павла. Тут також мешкав татарський ватажок Тугай-бей. Навпроти, десь в околиці теперішньої Круп'янської вулиці, стояв великий відділ татар. Головний козацький табір був під Кривчичами. І під час другої облоги Львова 1655 р. частина українського війська появилася зі сторони Глинянського шляху [5].

На інших околицях Львова велися пошуки давніх городищ. Фотографії, зроблені під час екскурсій, члени «Плаю» збирали до спеціального альбому. Деякі мандрівки їх учасники описували у письмових звітах, здавали їх на зберігання до архіву товариства та використовували з науковою метою чи з метою популяризації серед населення.

Виходячи з того, що «Плай» проводив мандрівки майже виключно околицями Львова, намагаючись уникнути переслідування поліцейних агентів і чиновників, краєзнавці за 1924–1925 рр. здійснили лише три прогулянки містом – дві на Високий Замок і одну Губернаторськими Валами [5].

Розширюючи сферу своєї діяльності, «Плай» на літо 1925 р. запланував проведення екскурсії у Карпати та по Галицькому Поділлю. Проте, оскільки ця мандрівка була довготривалою, за відсутності провідників її реалізувати не вдалося. Тоді прогулянки здійснювалися ближніми маршрутами – до Жидачева, Роздола, Жовкви, Крехівського монастиря і на поле Зборівської битви. У багатьох місцевостях «Плай» був представлений повноважними представниками (відпоручниками) товариства. Львівські краєзнавці встановили контакти з туристичним гуртком «Чорногора» зі Станіслава, організаторами карпатської туристики Р. Щипайлом з Коломиї та М. Горбовим з Косова.

Уже в цей час, оцінюючи значення туристично-краєзнавчої діяльності в житті українства,

в середовищі лідерів «Плаю» зароджується ідея об'єднання розпорошених гуртків з метою координації їх дій, в одну організацію, консолідуючим ядром якої став би «Плай». Виходячи з цих обставин, І. Крип'якевич зазначив: «Як довідуємося, в інших місцевостях творяться гуртки, починаються прогульки. Бажано було б, щоб ці гуртки увійшли в члени товариства «Плай», так щоб всі західні землі можна було обняти одноцільною туристичною організацією» [4].

Важливим засобом реалізації цієї комунікації та обміну інформацією між краєзнавцями мало стати спеціальне краєзнавче видання. Сам же «Плай» не міг заснувати окремого власного часопису за браком коштів, тому вирішили скористатися послугами газети «Новий час». У лютому 1925 р. появилось перше число друкованого видання «Плаю» як двотижневий додаток до цієї газети з назвою «Туристика і краєзнавство». Редактором видання став І. Крип'якевич [12].

«Туристика і краєзнавство» публікувало матеріали, присвячені окремим місцевостям Галичини, нариси з історії туристики та краєзнавства, матеріали археологічного й етнографічного характеру, звіти про діяльність «Плаю», хроніку краєзнавчого життя тощо. Проте в світ вийшло лише три числа часопису. З фінансових причин «Туристика і краєзнавство» припинило свій вихід і було відновлено лише 1931 р. [4].

З припиненням виходу видання «Туристика і краєзнавство» краєзнавчі матеріали публікувалися у газетах «Діло» і «Новий час». У кінці 20-х рр. ХХ ст. стає популярною публікація у пресі опису звітів про здійснену туристичну мандрівку чи екскурсію. У липні 1931 р. у «Новому часі» появилася рубрика «З мандрівок по рідному краю». У цей же час туристично-краєзнавчі мандрівки організує вже не тільки «Плай», а й інші культурно-освітні та спортивні товариства. Протягом 1928–1930 рр. низку мандрівок Гуцульщиною та Бойківщиною організує львівське товариство «Луг», в мандрівках якого іноді брало участь до 60 осіб. З часом «Плай» поширив свою діяльність на всі головні міста Галичини. Засновано відділи товариства у Перемишлі та Стрию. При Перемишльській секції створено курси мандрівництва, де проводилася підготовка екскурсоводів.

Світова економічна криза кінця 20-х рр. ХХ ст. на деякий час пригальмувала діяльність товариства «Плай», яке навесні 1931 р. відновило її. Товариство почало розвиватися під проводом нової Ради, яку очолював тоді дирек-

тор торгової школи «Просвіти» Д. Коренець, а його заступником став відомий організатор туристики проф. Т. Білостоцький [4]. Головою Ради в Львові було обрано доктора К. Паньківського [9].

Важливу роль у відродженні товариства відіграла спільна нарада представників «Плаю», «Українського студентського спортивного союзу», «Українського лещетарського клубу», спортивного клубу «Стріла», станіславського туристичного гуртка «Чорногора». У підсумку цієї наради краєзнавче товариство «Плай» було визнане центральним координуючим органом у справах організації крайового туризму в Галичині.

Відроджена організація заявила про діяльність у трьох головних напрямках, а саме: організація популярних лекцій, пресовій пропаганді та проведенні екскурсій, поширивши їх на закордонні землі, населені українцями, – Буковину, Закарпаття, Лемківщину, Підляшшя [2]. З метою вивчення можливостей таких мандрівок К. Паньківський їздив на Буковину і Закарпаття.

У перший рік роботи відновленого «Плаю» наслідки його роботи були досить скромними. Потрібно було докласти багато зусиль, щоб пробудити до нього цікавість серед громадянства.

Протягом 1931 р. товариство влаштувало цикл лекцій з історії, географії, геології та статистики західноукраїнських земель. З лекціями виступали такі відомі вчені та громадські діячі, як М. Галущинський, Р. Зубик, І. Федів, брати Я. і С. Пастернаки, Д. Паліїв. Спортивна секція товариства організувала вишкільно-туристичний табір у Підбужжі, кілька мандрівок у Горгани. У кінці 1931 р. зареєстровано філію «Плаю» в Тернополі, до складу якої ввійшло 30 осіб на чолі з Т. Водяним [2].

Дещо активніше розвивалася діяльність «Плаю» у 1932 р. Зусиллями членів цього товариства було організовано сім екскурсійних мандрівок, два курси лекцій, а також популярні читання. Проведенню екскурсій передували реферативні читання про історію та пам'ятки тієї місцевості, до якої передбачалося здійснення мандрівок.

Багато зусиль і коштів «Плай» витратив на спорудження першої української туристичної бази. У лютому 1934 р. табір урочисто відкритий у селі Славське. У березні цього ж року з ініціативи і за участі Ярослава Падохи при філії туристично-краєзнавчого товариства «Плай» у Стрию відкрито спортивні секції, що проводили лижні зимові тижневі збори в Славську27. У грудні товариством «Плай»

було закінчено будівництво високогірного прихистку для туристів «Плісце», який розташовувався між г. Графа і хребтом Паренки на висоті 1500 м н.р.м. у Станіславському повіті. Вартість прихистку сягнула 1000 злотих [9].

У вихідні і святкові дні члени туристично-краєзнавчого товариства проводили дво- або триденні мандрівки в Скільські гори. Їх маршрути пролягали через Синевидське Нижнє до скель в Бубниці або через Синевидське Верхнє на гору Парашку та на гору Ключ. Засновником лижного спорту на Стрийщині був учитель фізичного виховання української гімназії, який організував курси та лижні прогулянки по навколишніх місцевостях.

До Тернопільської, Перемишльської, Стрийської, Львівської філій «Плаю» у 1932 р. приєдналася новостворена організація у Самборі, яка заснована на загальних зборах ініціативного гуртка 26 червня. Головою цієї організації став адвокат В. Гуркевич. Її ряди швидко зростали. Якщо у червні 1932 р. у її складі було 12 осіб, то через рік її ряди зросли до 45 осіб. Вона тісно співпрацювала з музейним товариством «Бойківщина».

У товаристві було сформовано 3 секції: спортивну, туристичну і лекційну. На першому етапі діяльності товариства найактивніше працювала лекційна секція. З лекціями з геології та географії Бойківщини, туристики, з питань надання першої медичної допомоги та збору лікарських рослин, а також з історичними лекціями виступали громадські діячі та вчені – місцевий дослідник старовини А. Княжанський, професори Лімницький і Орловський, а також В. Гуркевич, І. Філіпчак та інші. На лекції збиралося в середньому до 50 осіб [4]. Але з часом, коли лекції уже відіграли свою роль як організуючого і мобілізуючого елементу, зацікавлення до них знизлося.

Популярними стають організація і проведення мандрівок та екскурсій. Тому, починаючи з 1934 р., товариство спочатку організовує прогулянки найближчими околицями Самбора, які з часом поширює на віддалені місцевості Бойківщини. Внаслідок цього упродовж поточного року було організовано 7 екскурсій, у кожній з яких брало участь від 10 до 20 осіб. До слова, тут варто додати, що в липні цього ж року Ігорем Чайковським видано новий «Провідник по Гуцульщині» для польсько-мовних мандрівників [9].

Однією з форм популяризації туристики в самбірському «Плаю» були табори-зустрічі, до яких запрошувалися жителі довколишніх

сіл та містечок, зацікавлені у створенні власних туристично-краєзнавчих осередків. Водночас туди вирушала екскурсія членів «Плаю» з Самбора. Як свідчать документи, такий нетрадиційний засіб пропаганди туристики давав позитивні результати. Так, Самбірська філія «Плаю» влаштувала зустрічі у Хирові – з мандрівкою з Перемишля, у селі Спасі з ініціативною групою краєзнавців із Старого Самбора тощо [9].

У другій половині 30-х рр. ХХ ст. Самбірське товариство «Плай» все більше еволюціонувало в сторону туристсько-спортивної діяльності, а товариство «Бойківщина» взяло на себе функції регіонального краєзнавчого центру.

Розвитку туризму в Галичині сприяла значна видавнича діяльність з проблем краєзнавства та туризму, яку розгорнули громадські та культурні діячі. Як відомо, ще 1925 р. за редакцією І. Крип'якевича почав виходити часопис «Туристика і краєзнавство» як додаток до щоденної газети «Діло», де І. Крип'якевич опублікував такі праці, як «Богданівська каплиця біля Підлісець Кременецького повіту», «Легенди про печери в Страдчі», «Мандрівки Якова Головацького в 1832–1840 роках» [7].

У 1931 р. учений-іхтіолог і автор численних природничих праць Е. Жарський очолив редакцію відновленої «Туристики і краєзнавства», яка, як і в 1925 р., виходила у формі неперіодичного додатку до газети «Новий час». Протягом року в ній поряд із хронікою «Плаю» та повідомленнями головного відділу публікувалися краєзнавчі нариси, а також цікаві розвідки І. Крип'якевича з історії галицької туристики. Серед них – «Студентські мандрівки 1880 року» і «І. Франко як турист». Після того, як видання «Туристики і краєзнавства» знову припинилося, матеріали, присвячені місцевій старовині, продовжували публікуватися в газетах «Новий час» і «Діло» [7].

З 1937 р. друкованим органом «Плаю» став щомісячний журнал «Наша Батьківщина», головним редактором якого був В. Щурат, в якому друкувалися статті, схеми туристичних маршрутів та описи мандрівок. Цей часопис друкував методичні поради та програмні статті з питань теоретичної підготовки та організації туристично-краєзнавчого руху. На сторінках цього видання публікували свої роботи М. Андрусак, С. Гайдучок, М. Гавдяк, В. Дорошенко, Ф. Косовський, М. Кордуба, В. Кубійович, Л. Маслов, Я. і С. Пастернаки, І. Свенцицький, М. Смішко, В. Щурат та ін. [4]. Того ж року І. Крип'якевич тут опублікував статті «Печери в Галичині», «З історії

Галицького краєзнавства», в яких зробив першу спробу узагальнення мандрівок студентської молоді у 1883–1888 рр. [8].

Товариство видало історико-краєзнавчу бібліотеку «Наш рідний край» у п'яти випусках, з'явилися перші путівники краєм, бібліографічні покажчики краєзнавчої літератури, методичні розробки з організації краєзнавства і музеєзнавства [2].

Серед найбільш відомих були такі путівники, як «Історичні проходи по Львові» І. Крип'якевича, «Долиною Опору і Стрия» Є. Пеленського, «Пізнай свій край. Опис мандрівки по Карпатах» М. Заклинського. У першому розповідається про багатий історичний матеріал міста Львова, в другому подається детальний опис багатьох маршрутів, міститься цінний картографічний матеріал, що допомагав мандрівникам при проведенні подорожей. У останньому відображений зразок опису мандрівки, записи своїх спостережень.

Низка інших публікацій торкалася питань спортивного туризму. До таких належать книга І. Мрица «Наука їзди по лещатах», статті С. Гайдучка «Лещетарям у мандрівку», Е. Жарського «Альпієство», О. Киселівської «Враження з дороги», яка друкувала свої матеріали у постійній рубриці «З моїх мандрівок» у журналі «Жіноча доля протягом 1926–1939 рр.».

Для любителів мандрівок почали виходити не тільки статті і нариси, а й монографії з туристично-краєзнавчої проблематики, а саме: «Туристика» А. Будзиковського, «Лещетарські шляхи коло Львова» П. Франка, «Прогулянки в наші гори» Т. Франка, «Галицьке краєзнавство» Ю. Целевича, «Опис рідного краю» та «Мала

географія України» Р. Заклинського, «Провідник по Галичині» М. Орловича [8] та ін.

Велику увагу товариство «Плай», разом з іншими туристично-краєзнавчими організаціями, приділяло збиранню краєзнавчих матеріалів, які потім передавалися до Львівського музею, а також Коломийського музею «Гуцульщина», Станіславського, Самбірського та інших музеїв [9]. На 1937 р. їх зусиллями у Галичині було створено 12 українських музеїв. Загалом, станом на 1939 р., у Галичині діяло 47 публічних музеїв. Цьому передувало заснування в 1935 р. музеєзнавцями краю «Комітету українських обласних музеїв», який об'єднав регіональні музейні товариства Галичини [2].

Ставлення польських, а потім радянських властей до діяльності товариства «Плай» було недоброзичливим, що врешті 1939 р. останній голова «Плаю» К. Паньківський змушений був оголосити про розпуск організації.

Таким чином, долаючи фінансово-матеріальні та політичні труднощі, товариство «Плай» за час свого існування відпрацювало численні форми й методи популяризації й пропаганди української історії, природи й культури засобами туристично-краєзнавчої діяльності. Досвід його роботи переконливо засвідчує необхідність координації діяльності окремих любителів туризму та мандрівництва, зосередження зусиль, скерованих на вивчення рекреаційного та пізнавального потенціалу рідного краю. Діяльність туристично-краєзнавчого товариства «Плай» практично довела, що одним з головних чинників освіти молоді є пізнання та збереження природи рідного краю, поєднання фізичного розвитку з патріотичним і екологічним вихованням.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак Т. Старосольський Юрій. Довідник з історії України / Т. Андрусак. – К.: Генеза, 2001. – С. 823.
2. Блажкевич А.Л. Краєзнавча бібліографія Галичини: становлення та розвиток (XIX ст. – 30-і рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України» / А.Л. Блажкевич. – К., 2003; Вацеба О.М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / О.М. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997; Гуйванюк М.Р. Січовий рух Галичини й Буковини (1900–1914) / М.Р. Гуйванюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009; Жданович Ю.М. Організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук.: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ю.М. Жданович. – К., 2004; Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич. – Львів: Каменяр, 1991; Луцький Я. Національне виховання української молоді Галичини в 20–30-х рр. XX ст. у «Пласті» / Я. Луцький // Людина і політика. – 2002. – № 2; Піддубний І. З історії студентського руху на Буковині у міжвоєнний період / І. Піддубний // Буковинське віче. – 1998. – № 1; Савчук Б. Український Пласт. 1911–1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996; Трохим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (II пол. XIX – I пол. XX ст.) / Б. Трохим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001; Шумський І.І. Молодіжний рух у Західній Україні (1920–1939): автореф. дис. на

- здобуття наук. ступеня канд. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України» / І.І. Шумський. – Чернівці, 2001.
3. Ісаєвич Я. Видатний історик Львова І. Крип'якевич. Історичні проходи по Львові / Я. Ісаєвич. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 7.
  4. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство «Плай» (1924–1939) / А. Козицький // З історії вітчизняного туризму: Збірник наук. статей. – К., 1997. – С. 58.
  5. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 88.
  6. Крип'якевич І. Наші завдання / І. Крип'якевич // Туристика і краєзнавство: Орган Українського туристично-краєзнавчого товариства «Плай» у Львові. – Львів. – 1925. – Ч. 1. – С. 1.
  7. Крип'якевич І. Мандрівки Якова Головацького в 1832–1840 роках: з історії української туристики / І. Крип'якевич // Туристика і краєзнавство. – 1925. – Ч. 2. – С. 3.
  8. Луцький Я.В. Історія туризму в Галичині до 1939 року / Я.В. Луцький // З історії вітчизняного туризму: Збірник наук. статей. – К., 1997. – С. 74.
  9. Національні парки та резервати: про історію створення / Упор. І. Крип'якевич // Туристика і краєзнавство. – 1925. – Ч. 2. – С. 2.
  10. Національні парки та резервати: про історію створення / Упор. І. Крип'якевич // Туристика і краєзнавство. – 1925. – Ч. 3. – С. 4.
  11. Паньківський К. З діяльності товариства «Плай» у Львові в десятиліття свого існування / К. Паньківський // «Плай» – туристично-краєзнавче товариство (Подорожі і діяльність товариства). – Львів, 1934. – С. 7.
  12. Паньківський К. З діяльності товариства «Плай» / К. Паньківський // Туристика і краєзнавство – 1925. – Ч. 1. – С. 4.
  13. Шах С. Львів – місто моєї молодості / С. Шах. – Мюнхен, 1955. – С. 40–47.

© Борис Билецкий
(Черновцы),
© Анатолий Коцур
(Киев)

ОБЩЕСТВО «ПЛАЙ»: ИСТОРИЯ ЗАРОЖДЕНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (К 90-ЛЕТИЮ СО ДНЯ ОБРАЗОВАНИЯ)

В статье сделана попытка исследовать историю зарождения и развитие общества «Плай» и превращение его в координирующий орган туристически-краеведческой деятельности в Галичине в контексте отечественной истории XX – нач. XXI вв. Общество «Плай», преодолевая финансово-материальные и политические трудности, за период своей работы отработало многочисленные формы и методы популяризации и пропаганды украинской истории, природы и культуры средствами туристско-краеведческой деятельности. Опыт работы общества убедительно свидетельствует о необходимости координации деятельности отдельных любителей туризма и путешествий, сосредоточения усилий, направленных на изучение рекреационного и познавательного потенциала родного края. Разноплановая деятельность общества «Плай» доказала, что одним из главных факторов образования молодежи является познание и сохранения природы родного края, сочетание физического развития с патриотическим и экологическим воспитанием.

Ключевые слова: краеведческая туристика, родной край, экскурсии краеведов, молодежные общества, публикации в прессе, музеи.

© Borys Biletsky
(Tchernivtsi),
© Anatoliy Kotsur
(Kyiv)

CORPORATION «PLAY»: HISTORY OF ITS ORIGIN AND ACTIVITY (DEVOTED TO THE 90TH ANNIVERSARY OF FOUNDATION)

Under modern conditions, when acute is the issue of a national and cultural renaissance, a further development and strengthening of the Ukrainian State, the upbringing of nationally conscious and sophisticated people. Exceptional role belongs in these processes to the public and youth organizations, which are intended to educate its an active, socially competent, focused on healthy lifestyle and self-improvement builders. These problems concern the Ukrainian public, they occupy a significant part of Ukrainian scientists. Among them are, first of all, such as A. Blazhkevych, O. Vatseba, M. Huvanyuk, Y. Zhdanovych, I. Kryp'yakevych, Y. Lutsky, I. Pidubny, B. Savchuk, I. Shumsky et al.

In this context, it is worth for attention the experience of activity, gained by Ukrainian youth organizations in the field of tourism and local history work, coordinating role among which was played by

company «Play». This experience requires study, synthesis and application in practice the education of the younger generation. An important precondition of occurrence of society «Play» was a long and rich of traditions the activity of local communities and amateurs of cognitive wandering and a local history tourism. Already in the first half of the nineteenth century through the activity of such active and effective supporters of tourism as Y. Holovatsky, I. Franko, B. Barvinsky, I. Svyentsitsky, I. Kryp'yakevych, there were organized the walking tours and excursions. But these centers were disparate, without proper coordination, tours and travels frequently carried out without adequate prior academic preparation, etc. It has a negative impact on their quality, that's why tourism has entertainment and sports nature more than regional studies and cognitive. The newspaper «Dilo» there was noted on the causes of such phenomena that «The travel industry has a lot of fans, but there is a noticeable lack of organization».

To solve this problem could only by joint efforts of amateurs of local history and tourist practice and the public, thanks to which it was based tourism and local history society «Play» as the central coordinating agency in the organization of regional tourism in Galicia in October 1924. But to reality it was still a long and difficult road associated with objective and subjective factors. Its founders were known ethnographers and historians I. Kryp'yakevych, B. Yanush, E. Pelensky and Y. Polyansky, who put into practice the idea of «classics» Galician regional studies – I. Franko, M. Hrushevsky, S. Rudnytsky, B. Kubiyovych, I. Kryp'yakevych, O. Stepaniv, I. Tesla, Yu. Tselevych, B. Zaklyns'ky and other figures in the land of the XVIII-XX centuries.

Keywords: regional tourism, homeland, ethnographers, tours, youth organization, publications in the press, museums.

До редакції надійшла 23.09.2014.

УДК 94(477.51)«1920/1930»:316.334.55

© Олександр Топчій
(Київ)

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЧЕРНІГІВЩИНИ В 1920-Х – ПОЧ. 1930-Х РР.

У статті розглядаються основні сфери компетенції сільських аграріїв Чернігівщини, їх соціальний статус та професійна діяльність в 1920-х – поч. 1930-х рр. З'ясовуються форми та методи взаємодії спеціалістів сільського господарства з селянством у сфері виробництва та специфіка їх фахової підготовки. Також розглянуто участь аграрної інтелігенції у здійсненні політики колективізації в регіоні, висвітлено репресії проти сільських спеціалістів. Показано їх участь у селянських об'єднаннях вказаного періоду.

Ключові слова: сільська інтелігенція, Чернігівщина, сільське господарство, агрономи, лісники, агрокультурна робота.

Найчисельнішу інтелігентну силу, що близько стояла до виробництва на селі, становили спеціалісти сільського господарства, і, зокрема, працівники агрономії. Найважливішим соціальним завданням тоталітарного режиму в УСРР на початку 20-х рр. ХХ ст. стало залучення аграрної інтелігенції до радянського будівництва та формування в її середовищі політично активного й ідеологічно лояльного до державного курсу ядра. Радянська влада прагнула створити соціально «чисту», безвідмовно слухняну «радянську» інтелігенцію.

Історіографія заявленої проблеми характеризується низкою публікацій статейного формату. Більшість з них присвячена участі аграрної інтелігенції у загальнополітичному процесі. Стосовно Чернігівщини за останні двадцять років спеціальні дослідження відсутні [1; 12;

13; 28]. Метою статті є з'ясування соціальної та професійної характеристики аграрної інтелігенції Чернігівщини протягом 1920-х – початку 1930-х рр. Для реалізації поставленої мети слід визначити їх місце в соціальній структурі досліджуваного періоду, дослідити особливості умов праці спеціалістів-аграріїв та встановити особливості взаємодії сільських агропрацівників з органами влади та селянством у контексті проведення господарсько-політичних кампаній в 1920-х – на початку 1930-х рр.

З приходом до влади більшовики почали реалізовувати власну аграрну програму, що була викладена В. Леніним у популярній брошурі «До сільської бідноти» у травні 1903 р. Стратегія партії полягала в утворенні на базі поміщицької власності великих державних господарств під контролем депутатів